

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

В.М.Тарасевич, д-р екон. наук
Національна металургійна академія України

ПРО ФІЛОСОФІЮ І МЕТОДОЛОГІЮ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Безпосереднім приводом до викладення деяких думок про співвідношення методології і філософії економічної теорії стала книга О.І.Ананьїна¹. Спеціальна стаття про цю книгу була підготовлена автором для журналу "Вопросы экономики"². Пропонований увазі читача матеріал являє собою перероблений і уточнений варіант зазначеної статті.

Один з найдивніших парадоксів наукової діяльності полягає в тому, що напевно *відоме* при найближчому розгляді нерідко виявляється якнайменше *пізнаним*. До недавнього часу цілком справедливо вважалося, що кожен поважаючий себе економіст-теоретик повинен досконало володіти історією економічних теорій – цим джерелом економічних ідей, концепцій, теорій, методів і підходів. Сумніви у достатності такого знання хоча й були в економістів, але не домінували, а тим більше не були визначальними. Інтуїтивна незадоволеність станом речей, що склався, стала наростати у зв'язку з поглибленням фрагментації економічного знання: всі теорії просто не пригадаєш, і навіть ознайомитися зі всіма фізично не вистачає часу. Але тільки *методологічний бум*, що почався в 80–90-і роки ХХ сторіччя, привніс у наукове економічне співтовариство гостре відчуття неможливості подальшого розвитку рідної науки без відповідного поглиблення її саморефлексії. Виявилось, що наука, яка нам прекрасно відома, залишається для нас *науковою загадкою*. Перший етап її наукового пізнання – переважно *емпіричний, описовий*, – представлений стандартною історією економічних знань, багато в чому себе вичерпав. На черзі – етап теоретичного *осмислення* фундаментальної економічної науки (ФЕН), і, ймовірно, не кожний учений-економіст, який досліджує реалії, може стати таким же успішним дослідником самої науки. І хоча цей, другий етап саморефлексії ФЕН, ще далекий від домінування і не знайшов класичних форм, в ньому проглядаються контури *філософського осмислення* ФЕН.

Про фундаментальну економічну науку як об'єкт науки і філософії

Економічне знання в цілому (ЕЗ) – результат осмислення людиною економічних реалій в універсальному контексті. Безпосередніми формами втілен-

¹ Ананьин О.И. Структура экономико-теоретического знания: Методологический анализ. – М., 2005. – 244 с.

² Тарасевич В.Н. К философии экономической теории: прорыв в неизведанное известного // Вопросы экономики. – 2006. – № 4.

ня і подання *знань* є прислів'я, приказки, байки, билини, оповіді, догмати, припущення і т. п.; відчуття, сприйняття, уявлення; поняття, категорії, думки, висновки, гіпотези і теорії. *Економічна інформація* безпосередньо втілюється в тих або інших даних, текстах, повідомленнях. Якщо "інформація – це *означення* змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього (виділено мною. – В.Т.)" (Н.Вінер), то знання є само цим змістом. На відміну від *інформації*, знання є безпосереднім обґрунтуванням цілеспрямованої діяльності людини³.

ЕЗ може бути структуроване за різними ознаками. Частіше всього, маючи на увазі характер і результати осмислення, виділяють наукове і ненаукове ЕЗ. Хоча останнє значно багатше і включає, принаймні, міфологічну, релігійну, народну, художню, екстрасенсорну, еко- і екзотеричну складові⁴, філософів і методологів воно цікавить поки лише в міру його впливу на наукове ЕЗ. Останнє, у свою чергу, складається з економіко-теоретичного знання (ЕТЗ) і знання конкретно-економічного. В строгому значенні ЕТЗ є результатом функціонування і розвитку ФЕН. Але ЕТЗ може розглядатися як не тільки результат, а й процес. Це правильно і щодо ФЕН. У такому разі ФЕН тотожна ЕТЗ. Тут і далі ці поняття вживаються як синоніми.

Будова ЕТЗ може визначатися взаємодією його акторів (автора, носія і користувача) з ненауковим і науковим середовищем. З цих позицій *онтологічна* складова ЕТЗ багато в чому похідна від економіки як об'єкта; *гносеологічна* складова – від стану і еволюції науки і наукової діяльності; *праксеологічна* – від порядку і умов практичного застосування ЕТЗ, а *культурно-аксіологічна* складова детермінується духовними, соціальними, політичними і екологічними чинниками. У свою чергу, кожна з названих складових має власну будову (склад елементів) або, висловлюючись не філософською, а економічною мовою, – структуру.

Онтологічна структура ЕТЗ представлена у О.Ананьїна картинами економічної реальності (КЕР), кожна з яких – "це узагальнена характеристика власного внутрішнього змісту даної предметної царини"⁵. З цим важко сперечатися. Менш безперечна *гносеологічна структура* ЕТЗ. О.Ананьїн називає її функціональною і відносить до неї: 1) теоретичне знання; 2) емпіричне знання (сукупність фактів, що отримали тлумачення в рамках відповідної теорії і складають її емпіричний базис); 3) парадигмальне знання, що включає загальні стандартні уявлення про предметну царину і принципи її вивчення; 4) інструментальне знання і навички з технології дослідницької роботи; 5) інструментальне знання і навички прикладного характеру, що складають основу мистецтва економіки⁶.

По суті йдеться про конкретизацію і розвиток стосовно економічної теорії філософських постулатів про послідовні етапи (від живого споглядання до

³ *Ракитов А.И.* Регулятивный мир: знание и общество, основанное на знаниях. – Вопросы философии, 2005. – № 5. – С. 84.

⁴ Більш детально про відповідні форми осмислення буття див.: *Урманцев Ю.А.* О формах постижения бытия // Вопросы философии. – 1993. – № 4. – С. 95–103.

⁵ *Ананьин О.И.* Структура экономико-теоретического знания. – С. 56.

⁶ Там же. – С. 17.

абстрактного мислення і від нього до практики⁷) і ієрархічні рівні (емпіричний і теоретичний) наукового пізнання. При найближчому розгляді виявляється, що вказана конкретизація неявно припускає співіснування лише онтологічної і гносеологічної складових ЕТЗ, а тому включає ті елементи, які за визначенням іманентні іншим складовим, які менш розроблені економічною методологією. Так, корпус дослідного знання і принципи вивчення предметної сфери більш близькі культурно-аксіологічній складовій ЕТЗ, а навички за технологією дослідницької роботи і застосування наукових результатів – *праксеологічної*.

Подібне розмежування сфер впливу зовсім не схоластичне. Це саме той випадок, коли (якщо слідувати парафразу відомої ленінської думки) рішуче і повне розмежування є необхідною умовою ефективного поєднання і об'єднання. *По-перше*, кожна складова ЕТЗ дуже специфічна, має своєрідні властивості, закономірності організації і еволюції. ЕТЗ в цілому може бути "настроєна" не тільки по онтологічному або гносеологічному, а й по культурно-аксіологічному або праксеологічному "камертону". Так, для ЕТЗ рівною мірою важливі і дотримання принципу співвідношення з цінністю Г.Ріккєрта, і визнання етичних обмежень важливою умовою здійснення об'єктивного наукового дослідження людинорозмірних систем⁸, і принципова можливість структуризації за ціннісними критеріями. Наприклад, добре відома відданість неокласики і неолібералізму принципу свободи особистості, соціал-демократичної економічної теорії – принципу соціальної справедливості, а оригінальної для європейців економічної думки Сходу – традиційним цінностям (конфуціанським або буддистським). Видимий парадокс детерміації наукового знання ненауковими передумовами повинен не бентежити вчених, а сприйматися як додатковий привід для саморефлексії щодо перспектив і механізмів наукової експансії в ненаукові сфери.

По-друге, економічні гіпотези, концепції, теорії і парадигми демонструють найрізноманітніші варіанти поєднання даних складових ЕТЗ. Але *осмислення* такого поєднання складно визнати ґрунтовним. Переважають хоча і значущі, але вже недостатні констатації і емпіричні узагальнення, в яких "не розходяться суть і явища"⁹. Обмежимося двома прикладами. *Перший*. З важливого філософського положення про неможливість ніякої ґрунтовної онтології без ґрунтовної гносеологічної рефлексії¹⁰, зокрема, впливає, що адекватна КЕР не може бути отримана без майстерного використання всіх елементів функціональної структури ЕТЗ. Ясно і те, що наявна *предметно-дисциплінарна будова* ЕТЗ, представлена історією економічних знань, політичною економією, мікроекономікою, макроекономікою, міжнародною економікою, перехід-

⁷ Ленин В.И. Полн. собр. соч. – Т. 29. – С. 152–153.

⁸ "Круглый стол" журналов "Вопросы философии" и "Науковедение", посвященный обсуждению книги В.С.Степина "Теоретическое знание" // Вопросы философии. – 2001. – № 1. – С. 9.

⁹ Лазарев В.С. Связь логики и психологии в деятельности теории мышления В.В.Давыдова // Вопросы философии. – 2005. – № 9. – С. 75.

¹⁰ Дубровский Д.И. Новое открытие сознания? (По поводу книги Джона Серла "Открытая сознание заново") // Вопросы философии. – 2005. – № 7. – С. 99.

ною економікою, інституціональною економікою¹¹, є результатом взаємодії онтологічної і гносеологічної складових ЕТЗ. Але який *зміст* цієї взаємодії? *Яким чином* повинні бути задіяні елементи функціональної структури?

Другий приклад. Висновок В.Степіна про те, що нові, людинорозмірні об'єкти вимагають рефлексії над зв'язком між традиційним етосом науки і позанауковими соціальними цінностями¹², має загальнофілософське і загальнонаукове значення. У вітчизняній економічній теорії детально представлено класовий підхід до процесу і результатів наукової діяльності. Безумовно, вивчення взаємодії інтересів різних соціальних груп і верств, з одного боку, і змістовних елементів ЕТЗ – з іншого, не втратило свого значення¹³. Але в контексті багатого змісту культурно-аксіологічної складової ЕТЗ цього явно недостатньо. До того ж зовсім не обов'язкові ідентичність або подібність суті і характеру взаємодії інтересів і різних ціннісних установок (принципів), з одного боку, і вказаних змістовних елементів – з іншого. Слід підкреслити: йдеться не про яку-небудь обмеженість згаданих філософських положень самих по собі. Навпаки. Але властивого їм *спільного* начала вже недостатньо для з'ясування особливої структури (взаємозв'язків) складових ЕТЗ. Чому? І тому, що потрібна їм (положень) адекватна адаптація до особливого економіко-теоретичного "матеріалу", і тому, що поки що немає достатньої ясності щодо якісної специфіки, будови і змістовних відмінностей самих складових ЕТЗ.

Отже, ФЕН – дуже складне утворення, яка за своїм змістом і структурою може і повинне бути об'єктом наукового пізнання і філософського осмислення.

Філософія економічної науки і мистецтво економіки

Відзначені О.Ананьїним наукові "пороки" – рикардіанський, шмоллерівський, фрідманівський і вебленівський¹⁴ – є не стільки неминучим "злом" відповідних теорій (в заданих гносеологічних "координатах" їх (теорій) значущість не викликає сумнівів), скільки природним наслідком абсолютизації того або іншого рівня ЕТЗ (етапу наукового пізнання) порівняно з іншими. Тому не дивує, *по-перше*, близькість вказаних "пороків" таким відомим у науці феноменам, як схоластика, емпіризм, вузький практицизм і пієтет перед здоровим глуздом, відповідно; а *по-друге*, їх вражаюча живучість, "воскресіння" у момент зіткнення ортодоксальних теорій з нестандартними реаліями. О.Ананьїн був правий у тому, що зазначені "пороки" можуть виявитися продовженням відповідних чеснот тільки в тому разі, якщо економічна наука забезпечить гармонійний розвиток і ефективну взаємодію своїх складових частин¹⁵, перш за все емпірії, теорії, практики і мистецтва.

У широкому значенні *емпірія* – це економічна реальність у всьому багатстві її зв'язків з реальністю неекономічною. У вузькому значенні емпірія охоплює лише ту частину економічної реальності, яка адекватна *даній* пред-

¹¹ Вочевидь, у найближчий час вона буде доповнена еволюційною економікою.

¹² "Круглый стол"... – С. 10.

¹³ Щоб переконатися в цьому, достатньо познайомитися з написаним Ю.Ольсевичем вступом до п'ятого тому "Всемирной истории экономической мысли" (Див.: Всемирная история экономической мысли: В 6-и т. – М., 1994. – Т. 5. – С. 5–12).

¹⁴ *Ананьин О.И.* Структура экономико-теоретического знания. – С. 85–86, 90, 93, 153, 156.

¹⁵ Там же. – С. 96–97.

метній сфері. Емпірія є об'єктом чуттєво-споглядальної, фактофіксуючої діяльності, а також такої, що забезпечує відомий рівень науковості останньої теоретичної діяльності. Емпірико-дослідницька діяльність, що розуміється таким чином, припускає, за А.Спіркиним, вироблення дослідницької програми, організацію спостережень, експерименту, опис спостережних і експериментальних даних, їх класифікацію, первинне узагальнення¹⁶, результатом якого є відповідні первісні поняття.

З *теорією* ситуація більш визначена. У широкому значенні вона складає систему достовірних уявлень, ідей, принципів, що пояснюють відповідні процеси і явища. У вузькому значенні теорія – це обґрунтована і логічно несуперечлива система наукового знання, що дає цілісний погляд на субстанціональні властивості і зв'язки певної сфері реальності¹⁷. Втім, гносеологічна ситуація може виявитися не такою визначеною і очевидною, якщо вийти за позначені "емпірико-теоретичні" рамки у сфері практики і мистецтва економіки.

Практика – це, звичайно, не емпірія, а свідомо діяльність, спрямована на перетворення, перш за все, тієї частини економічної реальності, яка з самого початку відповідала певній предметній сфері, була джерелом емпіричного матеріалу і яка в результаті теоретичної "обробки" перетворилася з абстрактно-конкретного в конкретно-загальне (Е.Ільєнков). З позицій практики розрив між фундаментальним і прикладним знанням надто відчутний, і відповідно до вітчизняної наукової традиції його можна подолати за допомогою, головню, *ієрархічних* зв'язків. Проте в сучасних умовах "сумісна дія тенденцій до відособлення теоретико-інструментальної діяльності і розвитку прикладних досліджень привела до своєрідного "перевертання" відносин між фундаментальною і прикладною наукою". Вузько практична спрямованість прикладного знання, будучи доведеною до певної межі, багата своєю протилежністю (зрозуміло, за відомих передумов). Наприклад, багато фундаментальних ідей другої половини ХХ століття народилися в міждисциплінарних колективах масштабних прикладних проектів¹⁸.

Вказана обставина, а також зовсім не лінійний характер зв'язків емпірії і теорії, великих і приватних теорій роблять правомірним таке гіпотетичне узагальнення: *гносеологічний "ланцюжок" "емпірія – теорія – практика" утворює не стільки лінію з прямими і зворотними зв'язками ієрархічного типу, скільки трикутник з синархічними зв'язками між "вершинами", який перебуває (розташований) у просторі "мистецтва" економіки.*

За О.Ананьїним, "мистецтво" економіки включає не тільки "набір правил поведінки" (Дж.Ст.Мілль), жанр міркувань на обрану тему, діагностику конкретних економічних процесів і ситуацій, соціально-економічний дизайн, а й мистецтво відбору і комбінування наукового знання, його адаптації до особливостей країни і епохи. Нові рівні економічного знання, що забезпечують більш високий ступінь його організації¹⁹, очевидно, розташуються у сфері вза-

¹⁶ Спіркин А.Г. Основы философии: Учебное пособие для вузов. – М., 1988. – С. 311–312.

¹⁷ Там же. – С. 321.

¹⁸ Ананьин О.И. Структура экономико-теоретического знания. – С. 160.

¹⁹ Там же. – С. 97, 159, 162, 168.

ємопроникнення науки і мистецтва. На мій погляд, вказані положення, ідеї Дж.Ст.Мілля щодо взаємодії науки і мистецтва, а також сучасні гносеологічні, аксіологічні і праксеологічні координати емпірії, теорії і практики дозволяють розрізнити два виміри мистецтва економіки. У вузькому значенні воно може бути обмежено набором прийомів і правил взаємодій емпірії, теорії і практики. У широкому значенні мистецтво економіки представлено загальнонауковим і ненауковим контекстом ЕТЗ.

Це означає, що мистецтво – зовсім не випадковий "гість" в науковому "домі" і навіть не просто "мешканець з постійною пропискою", а повноправний співвласник, що відповідає за левову частку *пізнавального балансу* в згаданому трикутнику. Річ не лише в тому, що, скажімо, по лінії "емпірія – теорія" мистецтво відповідальне за вибір репрезентативної емпірії і спосіб її представлення теорії; на власне теоретичному етапі – за "витаючу передумову" (К.Маркс) або "бачення" (Й.Шумпетер); а по лінії "теорія – практика" – за розробку і вибір механізму вживання теоретичних положень. Роль мистецтва є значно важливішою. З того, що відомо, принципово важливими здаються процеси *ітерації і складного вибору*, що детермінуються мистецтвом.

Зокрема, йдеться про ітераційний кумулятивний вибір і "вершин", і "сторін" "трикутника", який би (вибір) у кожному відомому дослідницькому моменті враховував і стан, і ланцюгову реакцію змін у всьому "трикутнику" під впливом тих або інших рухів у будь-якій його складовій. Наприклад, вибір репрезентативної емпірії не може бути незалежним від вибору потрібних теоретичних висновків і практичних результатів. Якщо ж у процесі досліджень отримані несподівані, "незадані" початковим вибором наукові результати, необхідне відповідне "виростання" до них і емпірії, і практики. З цих позицій "точність фокусування", як один з якорів, на яких кріпиться наукове економічне знання, повинна включати правильність вибору не тільки предметної сфери, яка задає рамки для емпіричного і логічного аналізу²⁰, а й, принаймні, "маяка" наукового теоретичного дослідження, способу практичного застосування теорії, а також варіанту ув'язування самих якорів.

Визнаючи правомірність відмови від жорсткої межі між наукою у вузькому значенні слова і мистецтвом її застосування²¹, слід враховувати, що вона неминуче супроводжується її виходом у найскладніший універсумний світ "мистецтва", від якого і до цього дня вона "захищена" численністю "шлюзів" "інших рівних умов", і що відкриття "шлюзів" повинне бути поступовим в міру готовності наукового "корабля". Зрозуміло, "мистецтво" економіки (в широкому значенні), як середовище перебування "трикутника", об'єктивно забезпечує його зв'язками, відповідальними за його цілісність і динамізм. Але більшість цих зв'язків поки лише інтуїтивно "нащупується" наукою, і перспективи тут надто туманні.

Методологія або філософія?

Викладене вище переконує в тому, що наукова і філософська проблематика ФЕН тісно переплітаються. Прийнято вважати, що в сучасних умовах перша представлена історією економічних теорій і *економічною методологією*

²⁰ Там же. – С. 206.

²¹ Там же. – С. 204.

єю²² – новою сферою наукової діяльності і новою субдисципліною економічної науки. Проте при найближчому розгляді виникають сумніви у відповідності назви вказаної субдисципліни реальним межах і змісту її предметного простору, методів і функцій.

Насправді. Уже у відомій "суперечці про метод" кінця XIX століття між маржиналістами і представниками "нової історичної школи" проблематика економічної методології фактично вийшла за рамки, задані *початковим* розумінням методології як вчення про наукові методи, прийоми і пізнавальні засоби. О.Ананьїн цілком доказово зміщує акценти "в оцінці "суперечки про метод": це було не стільки суперництво за той або інший метод, скільки виступи проти методологічних усталених принципів"²³. На подальших етапах еволюції МФЕН указаний розрив продовжує поглиблюватися.

Порівняно з початковим *традиційний* підхід до методології розширив методологічну проблематику до характеристики предмета і метода науки. *Неопозитивізм* і попперіанство привнесли в МФЕН проблеми демаркації (розмежування наукового і ненаукового знання), умов науковості, операціональності і верифікації. Під впливом *постпозитивістських* концепцій Т.Куна і І.Лакатоша відбувається зближення власне наукового знання і метафізики, що лежить в його основі, передусім, *філософського знання*; існуючі наукові школи і теорії почали переосмислюватися як науково-дослідні програми або парадигми; методологія знову знайшла інтерес до *змісту* наукового знання, відбулося взаємне зближення економіко-методологічних і історико-наукових досліджень; методолог став передусім дослідником, озброївшись, у тому числі, інструментарієм *філософії науки*, зріс інтерес до *соціального* контексту науки²⁴.

У *постмодерністській* інтерпретації економічна теорія зникає як єдина наукова дисципліна, залишається лише мінливе поле різних дискурсів, наукове знання постає не більше як інтерпретація об'єкта з однією з можливих точок зору²⁵, а тому не дає можливості судити про об'єктивну суть. Образ об'єкта, що вивчається, не відображається, а конструюється за допомогою епістемологічних фільтрів: мовного, онтологічного, риторичного, методологічного. З цим цілком корелює заперечення нормативної методології і визнання принципу методологічного плюралізму. І завдяки, і всупереч подібним новаціям в поле зору МФЕН потрапляють нові аспекти змісту економічного знання (з акцентом на форми їх вираження), його загальнокультурний контекст, специфіка поширення методологічних принципів в науці, відносини між носієм і користувачем знання. *Сучасна* МФЕН звертає на себе увагу не стільки пошуком прагматичної "середньої лінії" між традиційним і постмодерністським підходами до методології²⁶; не повною мірою усвідомленими спробами знаходження єдності свого історичного і логічного; не стільки певним наближенням *образа*

²² Йдеться про методології фундаментальної економічної науки (МФЕН) як науки про ФЕН.

²³ Ананьїн О.И. Структура економіко-теоретического знання. – С. 84–85.

²⁴ Там же. – С. 26–29.

²⁵ Така постмодерністська реакція на реальну фрагментацію економіко-теоретичного знання.

²⁶ Ананьїн О.И. Структура економіко-теоретического знання. – С. 30–42.

науки до її об'єктивного *стану*, скільки могутньою і всебічною філософською експансією. Про що йдеться?

В історії становлення МФЕН неважко виявити дві взаємопов'язані тенденції. З одного боку, зміцнюється власне методологічний статус МФЕН, який значною мірою відповідає збагаченню проблематики методології, що виділилася з філософії (диференціації і фрагментації підпадає не тільки економічна наука). Сучасна методологія дуже відрізняється від свого початкового стану. Серед проблем, що вивчаються нею, – засоби, передумови і принципи організації пізнавальної діяльності; опис і аналіз етапів наукового дослідження, мови науки, виявлення сфери застосовності окремих процедур і методів²⁷. З іншого боку, очевидні не тільки збагачення МФЕН філософською проблематикою, а й вихід за власне методолого-наукові межі у філософський простір. О.Ананьїн справедливо звертає увагу на формування нового, *філософсько-методологічного* шару в системі економічного знання, повернення інтересу до філософських основ економічного знання, радикальне розширення предметного поля МФЕН, яке охопило нині широкий спектр не тільки власне методологічних, а й філософських проблем економічної науки²⁸.

Якщо послідовно продовжити цю лінію міркувань, то неминучий висновок: в тій частині, в якій МФЕН включає власне філософські проблеми, відбувається метаморфоза, – у МФЕН виникає самоцінна і відносно відособлена філософська складова, що репрезентує філософію фундаментальної економічної науки (ФФЕН) в рамках МФЕН. Якщо ж філософська проблематика стає переважаючою, а тим більше – домінуючою, не виключена більш істотна метаморфоза – трансформація МФЕН в самоцінну і дещо відокремлену складову ФФЕН²⁹. Зрозуміло, це може відбуватися і без втрати МФЕН статусу самостійної наукової дисципліни.

Свідченням *першої* метаморфози є включення МФЕН в полі своєї уваги змісту економічного знання, у тому числі ненаукового, неекономічного контексту економічних реалій і ненаукового контексту розвитку економічної теорії. Висока вірогідність *другої* метаморфози підтверджується предметним простором ФФЕН, що інтенсивно оформляється (у тому числі, завдяки вражаючому прогресу МФЕН). Якщо припустити, що її об'єктом є економічна теорія в широкому життєдіяльному (суспільно-природному або універсумному) контексті, то вказаний простір окреслюється економіко-пізнавальною³⁰ діяльністю і цілком відповідає чотиривимірній структурі філософського знання³¹ (таблиця).

²⁷ Див., напр.: Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – М., 1987. – С. 278–279.

²⁸ Ананьин О.И. Структура экономико-теоретического знания. – С. 11, 53, 54.

²⁹ У загальнонауковому контексті в даному разі наявна метаморфоза інверсійного типу. Слідом за (1) виділенням методології з філософії і (2) розвитком методологій окремих наукових дисциплін (наприклад, економічної теорії, соціології або фізики) відбувається (3) становлення філософій цих дисциплін з (4) можливим подальшим синтезом.

³⁰ Мається на увазі наукова, економіко-теоретична діяльність, її цілі, потреби, інтереси, умови, передумови, механізми, чинники, результати тощо.

³¹ Структура філософського знання включає такі нередуковані виміри: онтологічне, гносеологічне, аксіологічне і праксеологічне (Див.: Дубровский Д. Новое открытие сознания? – С. 101; Новые информационные технологии и судьбы рациональности в современной культуре (материалы "круглого стола") // Вопросы философии, 2003. – № 12. – С. 12).

Таблиця

**Будова предметного простору філософії
фундаментальної економічної науки**

Предметні напрями	Предметні сфери і проблеми
Онтологічний	Конкретно-історичні і економічні умови наукової діяльності. Результати наукового дослідження, їх зміст (наприклад, картина економічної реальності) і форми вираження (наприклад, моделі). Взаємовідношення об'єктивних економічних реалій і результатів їх наукового дослідження.
Гносеологічний	Система, структура і еволюція економічного знання. Наукове і ненаукове економічне знання. Наукова діяльність, її цілі, потреби, інтереси, закони, закономірності, принципи, засоби і механізми. Умови і критерії науковості. Взаємодія суб'єкта і об'єкта наукового пізнання. Індивідуальний і колективний суб'єкт пізнання. Предметний простір економічної теорії, його структура і еволюція. Положення і роль економічної теорії в системі економічного знання. Саморефлексія економічної теорії. Методи, прийоми, інструменти наукового пізнання. Методологічні принципи і стандарти. Мова, категоріальний апарат і термінологія науки.
Культурно-аксіологічний	Духовний, соціальний, політичний і екологічний контекст економічної теорії. Світоглядні принципи, ціннісні установки і ідеали наукової діяльності.
Праксеологічний	Спрямованість (фокусування) наукової діяльності на ту або іншу складову предметного простору. Іntenціональна інтуїція. Організація і технологія наукового дослідження. Воління, активність і взаємодія автора, носія і користувача економічного знання.

У таблиці подані досить чітко позначені предметні напрями, сфери і проблеми ФФЕН. Очевидно, власне економіко-методологічна проблематика включена, головним чином, у гносеологічний предметний напрям. Онтологічний, культурно-аксіологічний і праксеологічний напрями є переважно філософськими. Зрозуміло, вичерпне розмежування вказаних напрямів, а також філософської і власне методологічної проблематики дуже складне. Принаймні, воно вимагає спеціальних досліджень. Проте, важко заперечувати сам факт становлення ФФЕН. Судячи з характеру визрівання ФФЕН в рамках МФЕН, їх майбутнє "співіснування" і взаємодія обіцяє бути багатограним: комунікативна критика, сумісні дослідницькі проекти, "обмін" ідеями, методами, функціями і т.п. Наприклад, хоча раціоналізм і емпіризм мають філософське "походження", в модифікованому МФЕН вигляді вони можуть бути дуже корисні ФФЕН. У свою чергу, МФЕН не завадило б активніше освоювати традиційно філософські методи і функції. Одним словом, в даному разі відома приказка "рука руку миє" має виключно позитивний сенс.